

Pia HERMAN

Odgoj za međureligijski dijalog u školskom vjeronauku*

Uvod

Kad me je mons. Zovkić nazvao i pitao mogu li pripremiti izlaganje o ovoj temi, obrazloženo zašto je nazvao mene bilo je to što je organizator htio da izlaganje bude "s terena", od nekoga tko predaje vjeronauk, a ne od nekoga tko sastavlja programe, piše udžbenike, dakle s jedne akademske razine. Htjelo se čuti kako u praksi funkcioniraju ove stvari koje netko drugi osmišljava i ima li nekoga vidljivog uspjeha, naime, uspijevamo li kroz vjeronauk odgojiti djecu i mlade za uspješniji međureligijski dijalog. No, ipak ću ovo izlaganje postaviti malo šire, na tri razine. Prva razina je najviša: razina pripreme udžbenika. O njoj znam najmanje. Naime, počevši se pripremati za ovo izlaganje, postalo mi je jasno da ova problematika uvelike nadilazi moje poznavanje stvari, da o mnogim borbama, problemima i predradnjama koje su u pozadini današnjega "izgleda" vjeronauka i stvaranja sadašnjih udžbenika i programa nisam dovoljno upoznata. Ono što sam do sada o tome saznala, namjeravam ukratko prikazati u prvome dijelu ovoga izlaganja. U drugome dijelu proći ću srednju razinu - nastavne planove i programe (NPP) kakve sada imamo u osnovnoj školi (OŠ) i u srednjoj školi (SRŠ), da bismo vidjeli u kojim se razredima i kroz koje teme prezentiraju druge religije. I treće, na razini konkretne izvedbe same nastave, iznjet ću neke probleme, zapreke a i nade i mogućnosti.

Odmah ću, dok smo još na početku, proširiti temu te ujedno suziti je u trostrukom smislu. Proširujem je u smislu da riječi međureligijski dodajem i riječ ekumenski, međukršćanski. Glede sužavanja teme, kao prvo govorit ću sa stajališta katoličkoga vjeronauka jer mi NPP-i drugih vjerskih zajednica nisu poznati; drugo, o konkretnoj nastavi govorit ću iz iskustva

---

* Izlaganje održano 26. lipnja 2007. u Sarajevu, na okruglom stolu što ga je organiziralo Vijeće za ekumenski i religijski dijalog pri BK BiH kojega vodi msgr. dr. Pero Sudar, pomoćni biskup vrhbosanski.

koje sama imam, što znači da je riječ samo o jednom iskustvu, te da bi, dosljedno, netko drugi i iz neke druge škole drugačije govorio; napokon, bit će riječi o katoličkom, pravoslavnom i muslimanskom vjeronauku, jer se školski vjeronauk drugih vjerskih zajednica, npr. židovske, u ovoj županiji održava zbog nedostatka zainteresiranih. No, u pojmu međureligijskoga dijaloga uključene su sve, a ne samo najveće tri vjerske zajednice.

I. Međureligijski dijalog u nastanku udžbenika

Što se tiče nastanka udžbenika za islamski, katolički i pravoslavni vjeroanuk, valja napomenuti kao velik primjer razvijenoga dijaloga da je učinjen golemi napor da se u udžbenicima svih triju strana ne bi našlo ništa uvrjedljivoga i neprimjerenoga za druge. Otprilike dvije godine radi- lo je tročlano stručno povjerenstvo koje je imalo zadatak da kritički pre- gleda udžbenike drugih dviju strana i onda iznese svoje primjedbe i pri- jedloge na sadržaje koji neprimjereni, nepotpuno ili netočno govore o nji- hovoj strani. Zatim su opravdani prijedlozi uvaženi te su u udžbenike une- sene izmjene. Konačni je rezultat taj da se u sada važećim vjeronaučnim udžbenicima ne mogu naći dijelovi koji su uvrjedljivi za druge. U okviru svih razmatranih pitanja postignut je konsenzus, što znači da nema ni jed- noga neriješenog spornog mjesta u svim katoličkim, pravoslavnim i islam- skim udžbenicima. Znači i to da i one primjedbe koje su bile dane, a u tis- kanju udžbenika nisu uvažene, nisu sporne te se i tako tiskani tekst prih- vaća kao primjeren.

Već u stvaranju udžbenika pokazana je visoka razina spremnosti na dijalog i međusobnu suradnju. Također, smatram potrebnim spomenuti, da kad se pojavi neki problem vezan za izvođenje nastave vjeronauka koji bi bio protivan važećim zakonima, tri vjerske zajednice nastupaju jedinstveno te se zajedno bore za prava koja su im zajamčena zakonom. Ovo je odlična praksa jer je snažniji glas trojice koja su jedinstvena i rade zajed- no nego trojice od kojih se svatko brine samo o svome. Ovakva suradnja bila bi dobrodošla i na svim drugim razinama vjerskih ali i političkih vlasti u BiH i drugdje.

2. Nastavni plan i program

Prvo što trebam napomenuti jest da se na vjeronauku u katoličkim školskim centrima (KŠC) u BiH ne uči sustavno o pojedinim religijama,

iako u udžbenicima osnovne i srednje škole postoje tako razrađene cjeline i jedinice. Razlog je dvostruk. Prvi je malen broj sati: u KŠC-ima imamo samo jedan sat vjeronauka tjedno te nije moguće prijeći svu građu jer je za nju potrebno imati dva sata tjedno. Dakle, moguće je ostvariti tek oko pola programa kojeg imamo u udžbenicima. Drugi razlog, već spomenut a vrlo bitan, jest taj što i u OŠ i u SRŠ postoji predmet povijest ili kultura religija. Njega učenici imaju u šestom razredu OŠ i u trećem razredu SRŠ, i to jedan sat tjedno. U našem školskom sustavu ovdje, a ne na vjeronauku, učenici stječu temeljna saznanja o drugima. Zadatak konfesionalnog vjeronauka jest u prvom redu produbljenje znanja o svojoj vjeri, i, ako Bog dadne, učvršćenje osobne vjere vjeroučenika. A o drugim religijama sustavno uče u kulturi ili povijesti religija.

Ipak, u NPP po kojemu rade KŠC-i, ima mjesta, iako ne mnogo, za govor o drugim religijama. To je vidljivo i na temelju iščitavanja NPP-a za osnovnu i srednju školu. Sad ćemo ih kratko proći, da vidimo u kojim razredima po programu dolaze teme o drugim religijama.

Niži razredi OŠ ne dotiču se drugih religija. Tek u *petom razredu* dolaze jedinice o tome, i to na samom početku nastavne godine. Nakon uvodnoga sata, slijede ove nastavne cjeline posvećene drugima: Različiti smo; Pravila dobrih odnosa poštivanja i zajedništva; Čovjek postavlja pitanja o vlastitom životu; Stanovnici svijeta - naši prijatelji vjeruju u Boga; Duga povijest religije (Egipat, Grčka, Rim); Traženje koje se nastavlja (budizam, islam, židovstvo); Kršćanstvo - što kršćani trebaju poručiti svijetu; Različiti, ali povezani - Crkva i nekršćanske religije.

Uočljivo je da se prvo počinje s činjenicom da smo različiti i da tu različitost treba prihvaćati kao bogatstvo, a ne kao teret i nešto negativno. Postavljaju se pravila normalnoga, lijepoga međuljudskog ponašanja koja nikoga ne diskriminiraju i svakome daju pravo da živi i vjeruje onako kako živi i vjeruje. Zatim se navodi da smo, unatoč različitim kulturama, religijama, tradicijama, ustvari mnogo sličniji nego mislimo - sve ljude muče ista pitanja, vrlo slični problemi, želje, potrebe, očekivanja od života. Na toj primarnoj ljudskoj razini, koja prethodi podjelama na jezike, rase, narode, vjere, svi smo vrlo slični. Temeljne potrebe djeteta i čovjeka u Kini jednake su potrebama djeteta i čovjeka u Europi ili Africi: potreba za prihvaćenošću, ljubavlju, normalnom obitelji, prijateljstvom, perspektivom za budućnost, srećom, zaštićenošću, mirnim i skladnim životom, posjedovanjem uvjeta potrebnih za dostojanstven ljudski život. Na toj početnoj razini, na razini toga da smo i ja i ti i ona i oni ljudi, leži polazište za ovu cjelinu, i tek nakon što se to ustanovilo, ta bitna sličnost, kreće se u razlikovanje. Dakle, jasno se želi reći da bez obzira na to u što vjerujemo, kao

ljudi nadamo se sličnome u životu. Bez obzira na to gdje živimo, kao ljudi slično želimo. Bez obzira na to kojoj religiji pripadam, u prvome redu sam čovjek kao i onaj pored mene ili onaj daleko i imam iste ljudske potrebe. Već i prije govora o religiji i toleranciji kojoj nas religije uče, pozvani smo, jer smo ljudi, gledati na druge, na svoje i “tude” kao na ljude, ravne meni, ni više ni niže, ni crnje ni bjelje.

Tijekom cijelog prvog polugodišta *šestog razreda* opširno se govori o židovskoj povijesti, u prvom redu o Mojsiju kao osloboditelju naroda, na što se nadovezuje tema o Isusu kao novom vođi iz ropstva u slobodu. No, o drugim religijama NPP ne predviđa pouku.

U *sedmom razredu* govori se o Deset Božjih zapovijedi. Tu se govori općenito o ispravno postavljenim međuljudskim odnosima i, uključno, o odnosu prema onima koji su drugačiji. Čitavo drugo polugodište posvećeno je povijesti Crkve, te se ovdje govori o oba velika crkvena raskola, a postoje i zasebne jedinice o “drugačijim” kršćanima: Upoznajmo pravoslavnu Crkvu; Upoznajmo katolike istočnog obreda; Susret s protestantskim Crkvama i ekumenski pokret. Sedmi razred, dakle, stavlja naglasak na ekumensko i dijaloško područje; želi se ukloniti neke, često nacionalno utemeljene pradržasude o pravoslavnima. Naglašava se vrlo jasno da su razlike u vjeri između katolika i pravoslavnih gotovo nepostojeće, da je vjera u bitnome jednaka, te da razlozi raskola nisu u pitanjima vjere, nego na razini pitanja vlasti, moći i nerazumijevanja. Povijesni se razlozi ne prikazuju crno-bijelom tehnikom: mi smo bili besprijekorni, a oni drugi su nevaljali, oni su se odcijepili. Pokušava se što objektivnije sagledati okolnosti i odgovornosti i prikazati ih u svjetlu povijesne istine.

U *osmom razredu*, u prvome polugodištu, govori se i o sljedećem temama: Svaki čovjek traži Boga; Kriva shvaćanja Boga; Ateizam i vjerska ravnodušnost; Traženje Boga u novim religioznim pokretima. Naglasak je u ovom razredu na suvremenim religioznim gibanjima: tumači se razlika između naravne i nadnaravne objave; ljudska religioznost kao takva; ateizam i njegovi razlozi i posljedice; sekte, njihova obilježja, pozitivna i negativna, te napose new age kao nova vrsta religije bez Boga.

U *prvom razredu srednje škole* udžbenik ima čitavu cjelinu koja nepristrano govori o svjetskim religijama. No, mi u KŠC-ima ovu smojelinu izostavili da ne bi bilo ponavljanja. Ipak, dvije su silno važne teme koje obavezo obradujem s učenicima: Krive slike o Bogu i Jesu li sve religije jednake. Uz ekumenske teme drugoga razreda srednje škole, ove dvije teme držim najvažnijima za odnos prema drugima i odgoj za dijalog.

U *drugom razredu srednje škole*, satovi 3-14 u prvom polugodištu posvećeni su povijesti Crkve, te se opširnije i detaljnije nego u OŠ progog-

vara i o raskolima, i to ne samo velikom istočnom i zapadnom, nego i o manjim raskolima prvoga i drugoga tisućljeća. Velika i važna tema jest ekumenizam - nastojanje da se ujedini. Drugi razred srednje škole jest razred u kojem se najviše govori o međukršćanskim odnosima, te se, ovdje govorim u svoje ime, trudim što objektivnije prikazati situaciju kroz povijest i situaciju danas. Nije mi cilj svoje, tj. katolike, predstavljati boljima nego što jesu, niti druge predstavljati gorima. Želja mi je, koliko mogu, dati objektivni pogled i zdravu pohvalu ili kritiku glede nekih pogleda i tendencija unutar Katoličke Crkve i drugih vjerskih zajednica. Što se tiče nauka Katoličke Crkve, želim im predstaviti stvari onakve kakve trebaju biti, po Isusovoj zamisli, po Evandelju i po vjerodostojnom nauku Crkve te ih odgojiti da stvari ne uzimaju zdravo za gotovo, nego da se bore da Crkva ide naprijed. U drugome se polugodištu dva školska sata govori o novim religijskim pokretima i sektama, te o temi vezanoj za njih: spasenje ili samospasenje.

U *trećem razredu srednje škole* obrađuju se dvije velike teme: sakramenti i Deset Božjih zapovijedi, te nema tema koje izravno govore o drugim religijama.

U *četvrtom razredu srednje škole* govori se također o temama koje nisu bitno vezane za druge religije - o kraljevstvu Božjemu, slobodi, spolnosti i braku, te o socijalnom nauku Crkve.

Vidljivo je da se prema programu SRŠ najviše prostora drugima, i to kršćanima, posvećuje u drugom razredu, da ni u kojem razredu SRŠ nije predviđen govor o drugim religijama. Za razliku od SRŠ, u OŠ u višim razredima svake godine govori se o nekom području vezanom za religiju: u petom razredu temeljan je uvod o drugima te se govori o svjetskim religijama, u šestom i sedmom razredu obrađuju se bitne osobe i događaji iz židovske povijesti, u sedmom dodatno o pravoslavnima i protestantima, u osmome o ateizmu, novim religioznim pokretima, napose pokretu *new age* i sektama.

Sadržaji su u udžbenicima veoma primjereno izloženi, te su usmjereni upravo prema upoznavanju, prihvaćanju i razumijevanju onih koji drugačije vjeruju i prema onomu u što vjeruju. Može se reći da je ovo dijelom zaslugom rada tročlane komisije za religijsku recenziju vjeronaučnih udžbenika.

3. Neka iskustva i razmišljanja

U ovome ću dijelu govoriti o onome što osobno kroz nastavu konkretno vidim kao problem, kao ono što usporava ili onemogućuje rast

učenika u dijaloškoj dimenziji, te ono što vidim kao mogući put prema rješenju. Prvo ću navesti nekoliko kočnica koje većinom prethode nastavi vjeronauka. To su stavovi s kojima učenici dolaze, a koji ne dolaze od njih samih nego iz obitelji i društva.

3.1. Neke zapreke

Često me na vjeronauku pitaju što mislim o miješanim brakovima i vezama. Iako ovaj problem, prema nekim pristupima i shvaćanjima nije strogo vjeronaučni problem, ovdje ga želim spomenuti jer u sebi krije *problem utjecaja obitelji i okoline na mlade i njihove stavove*. Neki su mi rekli: prijatelj druge vjere da, to nema problema, ali dečko druge vjere, to ne. Ili, cura ne. Znači, postoji dvostrukost mjerila: na ljudskoj, prijateljskoj razini nema problema tko je tko. Ali kad je u pitanju ljubav, tada vjera i, čini mi se, još više nacija, imaju dosta važnu ulogu. Vjerojatno, to nisam istraživala, zbog utjecaja roditelja i obitelji. Utjecaj obitelji i okoline na stav prema drugima silno je velik. I to se u ovom konkretnom pitanju dobro vidi. Pa ipak, čini se da obitelji nisu baš previše religiozne, ne samo katoličke, nego i pravoslavne i muslimanske i židovske. Nema u obiteljima molitve, nema mjesta ni vremena za Boga. Čast izuzecima. Vjera, znači, u svagdanjem životu nije bitna. Ne živi je se. Ne živi se iz vjere, ni po vjeri; ne živi se s Bogom ni za Boga. A onda odjednom vjera postaje glavni razlog zbog kojega se neka veza mora prekinuti ili ne smije ni započeti. Ovdje vlada očit nesklad. Zašto je ono, što mi je u biti nebitno, odjednom tako strašno bitno? To djeluje licemjerno. Ovdje su očito posrijedi, kako već rekoh, više nacionalno-povijesni razlozi nego vjerski. I strah.

No u ovakvim se situacijama, kad smo izazvani, ugroženi, najbolje se vidi što ustvari o drugima mislimo i koliko smo mi odrasli puni predrasuda. Mišljenja sam da za ovo branjenje svojega postoje opravdani i neopravdani razlozi. Opravdan razlog jest taj da želim zadržati i zaštititi svoj vjerski i nacionalni identitet jer ga smatram nečim bitnim, važnim, svojim, istinitim, te pritom nemam negativan stav prema drugima. Neopravdani su svi razlozi koji su motivirani neprijateljstvom, mržnjom, predrasudama, generalizacijama. Iako je i njih moguće razumjeti, jer dobrim dijelom proizlaze iz povijesnih rana. A u ovoj zemlji nema toga tko nije ranjen od onih drugih i trećih. Pitanje za koje vjerujem da si ga rijetki roditelji postavljaju kad se u susretu s drugima ili već i u samoj pomisli na druge suoče s vlastitim negativnim osjećajima prema drugima glasi: zašto je moja reakcija puna negativnog naboja, odbojnosti, straha, ugroženosti, agresivnosti, možda i mržnje? Za svoje reakcije krivimo druge, što je najlakše,

pa kažemo: "Ne mogu ih vidjeti jer su mojoj obitelji, prijateljima, selu... 1945. učinili to, 1992. to i to. A vidi i što nam sada čine." Problem uvijek vidimo samo u drugome, a nikada u sebi. Dok ne uočimo da smo, ako i dokle god pristajemo uz takav unutarnji stav, sada mi leglo mržnje, da mi činimo da zlo prošlosti živi u sadašnjosti i da smo mi ti koji u istom duhu kojeg imamo odgajamo svoju djecu te činimo da zlo iz prošlosti nastavlja živjeti i u budućnosti; dok ne uočim, ako nisam oprostio i u sebi zaustavio zlo koje me iznutra izjeda, da ću ja sam zlo širiti i u svome životu, ali i da će se to zlo prelijevati i na život moje obitelji, napose moje djece, moga grada, moga naroda; dok ne uočim da meni, roditelju, treba iscjeljenje srca, da je meni potrebno osloboditi se otpora i neprijateljstva prema drugima, da je meni potrebno da oprostim i da se oslobodim balasta zla, dotle će naša djeca rasti, unatoč svim školama i vjeronaucima, kao prikriveni neprijatelji. Jer im mi odrasli tako prikazujemo stvari. Jer dalje dajemo i prenosimo ono što u sebi nosimo: ljubav i mir, ili osuđivanje i strah.

Nameće se ovdje *drugi problem: problem unutarnjeg stava vjeroučitelja*. Logično je da ne možemo očekivati od učenika i njihovih roditelja da imaju obraćeno srce. Ali je logično da to možemo očekivati od vjeroučitelja. Ipak, gledajući sebe, moram priznati da i sama pripadam redu neobraćenih, redu onih koji radije donose sudove napamet i (pr)osuđuju naprečac, previše i bezrazložno generalizirajući na temelju onoga što smo negdje čuli. A trebalo bi kao vjeruočitelj pristupiti drugačije: truditi se upoznati druge u pravome svjetlu, onakvom kakvom oni sebe vide. I truditi se upoznati vlastito srce i razloge svoga negativnog ili površnog stava prema drugima. Zaviriti u svoje srce i u snazi Božjega svjetla u sebi otkriti duboke korijene neznanja praćenog povijesnim ranama, ohološću i nekim iracionalnim strahom. I onda čisitati, filtrirati, oslobadati vlastito srce svih tih natruha neistine, nemara i krivih predodžbi.

Treći problem jesu sami učenici. Vidljivo je da se na temelju kućnoga odgoja i odgoja koje mladima nudi društvo, mladi u pitanju odnosa prema religiji razvijaju u tri glavna smjera. Prvi smjer jest ateizacija i sekularizacija - vjera nije važna u životu, pa nije važno ni tko kojoj vjeri pripada. Drugi smjer jest onaj u kojemu učim ljubiti svoje, a prezirati tuđe (često je taj prezir skriven) i smatrati sve koji ne pripadaju mojoj skupini prikriveno opasnima kojih se treba bojati i kloniti (iako to možda nikad neću izreći naglas). Treći smjer jest najrjeđi jer je najteži, jer zahtjeva očišćeno, obraćeno, pobožanstvenjeno srce: ljubiti svoje i bez skrivenih primisli, bez licemjerja i lažnog smješkanja poštivati i truditi se razumijevati tuđe.

3.2. Što vjeronauk pokušava?

Zadaća vjeronauka jest voditi čovjeka do ovoga trećega, usprkos tomu što ga mnogi čimbenici usmjeravaju putem ogoljene vjerske ravnodušnosti ili negativne vjerske isključivosti. Što konkretnoga pokušavam?

Postoji minimalni cilj i maksimalni cilj. Minimalni cilj jest postići kod pojedinog vjeroučenika barem to da stvari sagledava realno i da postane svjestan vlastite važnosti i odgovornosti, te da nikoga ne demonizira, niti da ikoga idealizira. A mladi katolici znaju poprilično crno gledati i na samu Katoličku Crkvu. Želim da vjeroučenik shvati da je Crkva onakva kakav je on, tj. da je on sam važan dio Crkve i da o njemu ovisi kakva je Crkva. Ako shvati da je Crkva onakva kakvi su kršćani, kakvi smo on i ja, mislim da sam već nešto postigla. Barem neće prstom upirati na druge, nego će razmišljati o vlastitoj odgovornosti za stanje kojim jest ili nije zadovoljan.

Prema maksimalnom cilju idemo ako pojedincima uspijem usaditi neke dublje postavke kojima je krajnji cilj stvarna, živa osobna vjera. Pokušavam ih odgojiti za širinu pogleda i prihvaćanja. Kroz više lekcija, napose u onoj o krivim slikama Boga, želim im dati do znanja da u svim religijama postoje zloporabe Boga za neke druge ciljeve. Kad god u Božje ime bilo kome i bilo kad nanosim zlo, bol, nepravdu, to nema veze se Bogom. A svi to činimo. Sakrivamo sebe i svoje ciljeve iza priziva na Boga i na "njegove" ciljeve. Zato ne možemo gledati na sebe i na tzv. svoje kao na savršene, ispravne, a na druge kao na loše, nevaljale. Nema crno-bijele tehnike: mi smo savršeni, drugi su loši. Kršćani su pozvani da budu sveti i savršeni. Ali i drugi su na to pozvani, svatko iz svoje perspektive. Zato ih potičem da svatko bude ono što treba biti. Ono na što ga savjest poziva. Ono na što ga njegova religija poziva. Tada neće biti napada, predrasuda, mržnje. Jer religije su, mišljenja sam, uz umjetnost i filozofiju, najviši dom met ljudskoga genija. Najviši čovjekov domet. Jer ukazuju na nešto na što nikoja znanost ni tehnika ne ukazuju: na postojanje ljudskoga duha. Na postojanje onoga dijela čovjeka u kojem se čovjek može susresti s Bogom. Ukazuju na to da je čovjek ne samo tjelesno i psihičko, nego i duhovno biće. Biće u kojemu je prisutan, gdje prebiva Bog. Biti uistinu religiozan, i više, biti uistinu vjernik i imati odnos s Bogom, otkriva, otvara, razvija i odgaja ono najljepše i najveće u čovjeku: otvara u čovjeku dimenziju duha. A duh je sjedište ljubavi, vjere, nade, slobode, savjesti. Zato ljudi koji uistinu mole, zdravo mole, rastu u onome što je Božje. I u isto vrijeme u njima se umanjuje ono što je od zloga duha. Plodovi Duha su ljubav, radost, mir, velikodušnost, uslužnost, dobrota, vjernost, blagost, uzdržljivost

(usp. Gal 5,22). Istinska vjera rada ovim plodovima i oni su mjerilo autentičnosti vjere.

A ovi plodovi upravo su ono što je neophodno za međureligijski dijalog. Zato, odgojiti nekoga za međureligijski dijalog znači odgojiti ga da u sebi njeguje odnos s Bogom. Jer autentični me odnos s Bogom oslobađa svega što ja mislim da jest Bog, a zapravo nije; svega što ja mislim da je sloboda, a nije sloboda; svega što ja mislim da je dobro, a nije dobro; svega što ja mislim da je ispravno i istinito, a laž je. Samo kroz naočale kroz koje gleda Bog, čovjek može posve jasno i dobro vidjeti. Vjeronauk je uspio ukoliko produbi osobnu vjeru, ukoliko pomogne ojačati pogled vjere. A vjera, živa vjera, uklanja predrasude, strahove, laž. Oslobađa me i osposobljuje da mogu pristupiti svakome.

Ako želimo osvariti ovaj maksimalni cilj i pomoći da stasaju zreli i za dijalog i suživot sposobni ljudi, mišljenja sam da je apsolutno nužno da vjeronauk kao školski predmet samoga sebe nadide. Mladima je potrebno na vjeronauku ponuditi više od vjeronauka. Njima je potrebno ponuditi ne samo lekcije, satove, školske klupe. Potrebno im je pružiti životnu podršku i izvan škole, ako želimo da ono što se na vjeronauku govori i u njih "sije" uistinu ima prigodu rasti, stasati, opstati u nepovoljnim okolnostima našega društva. Zato mislim da je potrebno da školski vjeronauk ima svoj nastavak, svoju konkretnu praktičnu primjenu u obliku vanškolskih skupina mladih vezanih uz Crkvu ili dotičnu vjersku zajednicu. One mogu biti ustrojene na razne načine, mogu biti molitvene, karitativne, sportske, liturgijske... Ali one su neophodna potpora. S mladima vjerske zajednice moraju sustavno raditi i izvan školskih klupa. Mi moramo dati svoj maksimum da bi mladi, kojima smo poslani, urodili barem minimumom.

Zaključak

Koliko se u rečenome uspjeva? Koliko vjeronauk zaista odgaja ljude za širinu pogleda, visinu ljubavi i dubinu poniznosti? Onoliko koliko dopustimo da Bog djeluje u nama. U vjeroučitelju i vjeroučenicima. Ni više ni manje. Znanje ne pomaže ukoliko je srce zatvoreno. Ostaje informacija. Ne postaje formacija. A srce, duh, otvara jedino drugo Srce, drugi Duh. Božje srce, Božji Duh. Vjeronauk ima malo šanse za uspjeh. Jer je malo onih do čije slobode Bog uspijeva naći put. Vjeronauk i na polju međureligijskog dijaloga ima malo šanse za uspjeh. Jer je previše onoga što mladog čovjeka vuče u suprotnom smjeru, u smjeru podjela i isključivosti. Ići putem dijaloga može onaj u čijem je životu živ dijalog s Bogom. Jedino je

Bog kadar čovjeka uvesti u slobodu i spašenosť od svake vrste zarobljenosti vlastitim stavovima, mišljenjima i pogledima. To ne može sam po sebi učiniti ni vjeronauk, ni vjeroučitelj, ni "Kultura (Povijest) religija", ni spomenute skupine mladih. Oni mogu biti početak, poticaj, glas koji poziva, opominje - poput glasa koji viče u pustinji. Odskočnica. Ali hoće li s odskočnice pojedini učenik krenuti u smijeru promjene mentaliteta, to više nije u moći nastave ni nastavnika. U moći je te osobe i okoline u kojoj ona živi.

No, ovi mali izgledi nas ne trebaju obeshrabrivati. Jer stado onih koji iskreno Bogu vjeruju i iz vjere žive, a ne iz drugih motiva i snaga, nikada i nije bilo veliko. Na nama je da ga danas pokušamo učiniti većim. Međuvjerski dijalog u školama ima šanse ondje gdje postoji dijalog čovjeka s Bogom. Gdje postoji stvarni dijalog barem jedne osobe s Bogom. Ondje gdje postoje samo međuljudski razgovori, međuvjerski dijalog nema ni smisla ni izgleda jer tu i nema vjere. Tu je samo pripadnost religioznoj zajednici. Ima ideja o Bogu, ima ideologija o Bogu, ali nema živoga Boga. Ni prihvaćanja ni poštivanja tu se ne može naći ni roditi. Licemjerja da. Samo ondje gdje je Bog, moguće je da će govor o Bogu povezivati a ne razdvajati. Samo je u Bogu moguće autentično govoriti o Bogu. Sve drugo ostaje izvan dometa njegova blagoslova i izvan milosti koja daje da rastu plodovi mira i suživota. Ostaju razgovori o Bogu u kojima Boga nema.

U toj se i velikoj vatri i pred tim ogromnim zadacima nalazi vjeronauk. Upitna su srca roditelja i obitelji, upitna su, zbog toga i srca učenika, upitna su srca vjeroučitelja i općenito nastavnika. Upitni su stranci koji vode i određuju što će se i kako učiti u školama ove zemlje. Upitan je uspjeh. Upitno je koliko mi Bogu vjerujemo i koliko mu dopuštamo djelovati.

A unatoč svemu tome, kažu sami daci, u ovoj školi nema vjerskih ni nacionalnih vrijeđanja! O tome su mi posvjedočili sami učenici. Odmah drugi dan nakon što sam dobila zadatak napraviti ovo izlaganje, malo sam zašla među učenike gimnazije i medicinske škole KŠC-a i pitala ih ima li u njihovim razredima sukoba ili napetosti na nacionalnoj ili vjerskoj osnovi, drugim riječima, na kojoj se razini međureligijske i međunacionalne snošljivosti nalaze sami daci. U jednom razredu dogodio se, prema pričanju učenica toga razreda, izdvojeni incident da su učenika Židova dvojica kolega iz razreda nazvala čifutom. Dobili su ukor. Zanimljivo, svi ostali, a pripadaju različitim odjeljenjima, od I. do IV. razreda, govorili su: "Nema toga u našem razredu." Ovogodišnji maturanti prije ispita, napose iz fizike, prvo bi zajedno molili Oče naš, a onda jednu islamsku molitvu. Nek se nade, za svaki slučaj. Bilo mi je izuzetno drago čuti da u ovoj školi, po ocjeni samih učenika, zaista vladaju poštivanje i tolerancija. Je li razlog tome

to što ih vjera, ni njihova ni ikoja druga općenito ne zanima? Možda, u nekim slučajevima, ali ima među njima đaka koji ozbiljno shvaćaju svoju vjeru. I oni su također rekli da nisu nikada u svom razredu doživjeli vrijeđanja niti su sami ikoga vrijeđali.

Zvuči vrlo optimistično nakon svih zapreka i problema koje sam navela, zapreka društva, obitelji, vjeroučitelja, vjeroučenika. Na međuučeničkoj razini u ovoj školi stvar funkcioniše! Kako? Dobro pitanje. Tako. Što su ljudi više ljudi nego što sami misle i znaju. Što je dobro ipak snažno i žilavo, usprkos nasilnosti zla. I što je Bog više Bog nego što mi vidimo, osjećamo i vjerujemo. I što mi ne znamo što da činimo kako valja, a Bog i preko nas ograničenih i izgubljenih u vlastitim životnim pričama, ipak vodi stvar. I što nas ne pušta same ni kad mi njega napuštamo. Bog je uvijek veći. U to vjeruju i katolici i pravoslavni i muslimani. I to se u Sarajevu pokazuje! U ovoj se školi pokazuje! U vjeronauku se, eto, bar malo pokazuje!